

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för svenska språket

Varför är svåra ord svåra?
En undersökning av sexton ord från högskoleprovets ORD-del
Sofie Ljungman

D-uppsats 15 hp (SV6500)
Svenska språket
Ht 2012
Handledare: Roger Källström

Sammandrag

Uppsatsens material består av 16 ord hämtade från högskoleprovets ORD-del åren 1996–2010. Dessa sexton ord var särskilt svåra för provdeltagarna att förstå. Fler än hälften misslyckades att ge dem en korrekt synonym. Syftet med uppsatsen är att undersöka orsaken till att dessa ord uppfattats som särskilt svåra. Respektive ords etymologi granskas liksom längd, frekvens och betydelse. Andra relevanta parametrar är själva orduppbyggnadens konstruktion samt provdeltagarnas kön och ålder. De provdeltagare som var 40 år och över hade högre andel rätt än de yngre grupperna. Mer överraskande var att flertalet svåra ord var inhemska, dvs. av fornnordiskt/germanskt ursprung.

Nyckelord

Ordförståelse, högskoleprov, språktest

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
2. Bakgrund	2
3. Syfte.....	3
4. Disposition.....	3
5. Tidigare forskning.....	3
5.1 Om ord och frågeord som begrepp.....	4
5.2 Uppgifternas utseende.....	5
5.3 Faktorer som påverkar ordförståelsen.....	5
5.4 Ord utom kontext i test.....	9
5.5 Ordklasser.....	10
5.6 Långa ord.....	11
5.7 Att luras, förvilla och ge möjliga alternativ	11
6. Material och metod.....	13
7. De svåraste orden.....	16
7.1 De fyra svåraste vt 1996.....	16
7.2 De fyra svåraste vt 2000.....	21
7.3 De fyra svåraste vt 2005.....	25
7.4 De fyra svåraste vt 2010.....	29
8. De lättaste orden 1996-2010.....	33
8.1 Lättast år 1996.....	33
8.2 Lättast år 2000.....	34
8.3 Lättast år 2005.....	35
8.4 Lättast år 2010.....	36
9. Analys av resultaten.....	37
9.1 Gemensamt för frågeorden.....	37
9.2 Gemensamt för distraktorerna.....	39
9.3 Relationen frågeord-synonym-distraktor.....	39
9.4 Faktorerna kön och ålder.....	40
9.5 Teknikaliteter, ordning och slump.....	40
9.6 Sammanfattning av analysen.....	41
10. Diskussion.....	42
10.1 Gamla och nya ord.....	42
10.2 Kvinnor och män, gammal och ung.....	42
10.3 Den lexikala barriären.....	43
11. Sammanfattning av resultaten.....	45
Referenser.....	46

1. Inledning

Att bli mer precis och nyanserad, det var syftet när min unga vän Alex använde ordböcker som kvällslektyr. Det är lätt att skaffa sig ett bredare ordförråd men inte alltid helt smärtfritt. När vi gick en förberedande utbildning i teater för tjugo år sedan hörde jag hur Alex blev ordentligt åthutad av vår gemensamma klasskamrat Lotta. Hon tyckte inte om hans sätt att uttrycka sig, särskilt inte hans ordval. Inte för att Alex varit ful i mun men varför säga *damejeanne* när man kan säga *flaska*? Jag tyckte hon var både plump och okunnig. Idag förstår jag hennes kritik bättre. Vars och ens språkbruk signalerar grupptillhörighet. Genom att använda ett större ordförråd än Lotta och de andra i klassen verkade Alex vilja ställa sig utanför eller till och med över gruppen.

Svenskens snabba utveckling från bonde med grep till tjänsteman med datormus återspeglas i ordförrådet. Allmänbildningen har ökat och den från början rena facktermen *infarkt* har för länge sedan ersatt *hjärtsnörp* och *hjärtpropp* (Pettersson 1978). Att göra en distinktion mellan populärvetenskapliga och rent vetenskapliga termer har blivit allt svårare, som exempel. I takt med att ekonomiska och sociala skillnader har minskat så har också skillnaderna i ordkunskap minskat. Språkgemenskapen omfattar fler än någonsin, vilket inte nödvändigtvis betyder att vårt förråd av ord blivit större men att fler behärskar fler ord gemensamt. Ytterligheterna består ändå och utgörs kanske av språkvetare och deras studieobjekt i Rinkeby.

Då, för över tjugo år sedan ville nog Alex bara göra sig förstådd. Han förklarade för Lotta att en *damejeanne*, det är inte vilken flaska som helst. Den informationen ökade inte deras språkgemenskap nämnvärt. Inte just då men säkert på sikt. Det tar många gånger ett halvt liv att erövra ett så stort ordförråd att enskilda främmande ord inte längre utgör hinder eller hot. Men det är klart, har man aldrig någonsin sett eller använt en *damejeanne*, vad ska man då med ordet till?

2. Bakgrund

Högskoleprovet kan göras två gånger om året, vår och höst. Proven arrangeras av universiteten och högskolorna i hela landet på Högskoleverkets uppdrag och kan ses som en alternativ väg att söka till högre utbildning. Genom att göra ett test visar man sin generella kunskapsnivå. Högskoleprovet har funnits sedan 1977. Nya prov konstrueras kontinuerligt inför varje termin medan själva grundkonstruktionen bara ändrats vid några få tillfällen. Den vetenskapliga ledningen för utformningen av högskoleprovets språkdel ORD finns på Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap, Umeå Universitet (edusci.umu.se/hprov/provkonstruktion).

De fem delproven i högskoleprovet delas in i kvantitativa och verbala prov. Den verbala delen, läsförståelse i engelska, ENG och svenska, LÄS samt ORD. Ordförståelsetestet, ORD ändrades 1996 till 40 uppgifter istället för som tidigare 60. Ändringen skedde bland annat för att utjämna poängsatserna men också för att 'hjälpa' provdeltagare med annat modersmål eftersom förmågan att förstå kontextlösa ord kan utgöra ett onödigt hinder för att lyckas med ordförståelsetestet (Scott 2004:2). Hösten 2011 ändrades provet än en gång och ORD-delens 40 uppgifter minskades till bara 10 uppgifter.

De riktlinjer som ges för arbetet att välja ut testord till ORD-delen är att orden ska tänkas tillhöra det levande svenska språket, med tonvikt på de ord som kan tänkas ingå i högskolans kurslitteratur och vetenskaplig text.

Den här uppsatsen behandlar alltså svårigheter med ordförståelse. Utgångspunkten är de fyra ord under fyra tillfällen åren 1996-2010 som flest provdeltagare misslyckats ge ett korrekt svarsalternativ. Dessa sexton ord undersöks för att se om det går att finna några utmärkande gemensamma egenskaper. Det som främst beaktas är ordens etymologi, betydelse och ordbildning. Även fyra av de lättaste orden samma tidsperiod undersöks i jämförelse. Analysen görs mot bakgrund av de tre parametrarna provdeltagargrupp (kön, ålder), prov (konstruktion, givna svarsalternativ) samt tid (årtal, frekvens i press och skönlitteratur).

3. Syfte

Syftet med den här uppsatsen är att svara på vad som kan tänkas vara orsaken till att vissa ord uppfattas som särskilt svåra att förstå, ord som en majoritet av provdeltagarna misslyckats ge den korrekta synonymen. Uppsatsen förväntas svara på ifall det finns någon gemensam nämnare hos dessa sexton svåra ord. Är ord med ogenomskinlig ordbildning svårare? Vilken roll spelar ordens etymologi? Har ordets ursprung en avgörande betydelse för hur svårt det är? Hur ser användningsområdet ut för respektive ord och är det i så fall avgörande för utfallet?

4. Disposition

Uppsatsen fortsätter med en presentation av tidigare forskning med en genomgång av faktorer som kan påverka ordförståelsen och olika sätt att kategorisera ord. I kapitel 6 redovisas vilket material och vilken metod som tillämpats. I kapitel 7 görs en analys av vart och ett av de 16 frågeorden och direkt efter presenteras ett jämförande material, de lättaste orden. En analys av resultatet kommer i kapitel 9. Avslutningsvis förs en diskussion i kapitel 10.

5. Tidigare forskning

Forskning som rör utformning av språk- och ordtest är som mest intensiv i England. En stor del av den väsentliga forskningen i ämnet står Paul Nation (2001) bakom. Svensk forskning om språk och utformning av språktester sker bl.a. vid Institutet för svenska som andraspråk. Några av dem som starkt bidragit med kunskap om inlärningsprocesser är Lindberg & Johansson-Kokkinakis (2007) med *OrdiL, en korpusbaserad kartläggning av ordförrådet i läromedel för grundskolans senare år*, där det ofta refereras till Paul Nation. En annan källa är Peter Cassirer med *Studier över ordförståelse* (1977) från projektet *Svenskarna och deras ord*. Cassirer har där granskat hur väl elever förstår ord ur läromedel. En av de främsta slutsatserna var att testkonstruktionen är viktig för testutfallet, både vad gäller kontexten och de vilseledande svarsalternativens svårighetsgrad (1977:67). Man har tidigare i princip enbart utgått från korrelationen mellan ordens svårighetsgrad, frekvens, längd och inlåning. Nu när forskningen

fortskridit är det allmänt vedertaget att man väger in lingvistiska, stilistiska och psykologiska betydelsekomponenter. Olle Josephson har med sin avhandling *Svåra ord. En undersökning av 153 ord från ekonomiska, sociala och politiska sammanhang* (1982) också givit insikter om hur så kallat svåra ord förstås och missförstås beroende på kontext och testkonstruktion.

5.1 Om ord och frågeord som begrepp

Egentligen är 'ord' ett vagt begrepp. Ett ord kan vara samma som en räkka bokstäver skilda från andra genom en luftspalt eller ett grafem men också flera ord som tillsammans bildar ett lexem. Ett ord kan vara detsamma som ett lemma, ett ord i grundform eller en lexikal enhet (Malmgren 1994:32). I uppsatsen kommer beteckningen *ord* användas genomgående oavsett det gäller frågeord (testord), synonymer eller distraktorer. Ett ord betecknar här i uppsatsen en lexikal enhet (ett lemma) eller ett idiom.¹

Det finns begränsningar för vilka typer av ord som högskoleprovet använder. Från och med 1996 såg Högskoleverket till att varje ORD-prov skulle innehålla 19 substantiv, 11 verb, 8 adjektiv och 2 adverb vilket skulle motsvara hur ordklasserna fördelar sig procentuellt i svenska språket. HSV följer inte längre den här indelningen av ordklasser strikt. Uppgiftens svårighetsgrad och diskrimineringsförmåga går i första hand (Scott 2004:2).

I stället för *testord* kommer benämningen *frågeord* att användas genomgående för att särskilja ordet som ska testas från de ord som utgör svarsalternativen. I andra sammanhang där man testar ordförståelse kan det vara brukligt att använda beteckningarna *stimulusord* eller *bjudord* men eftersom HSV använder *frågeord* har jag valt att göra detsamma - väl medveten om att beteckningen används med en helt annan betydelse inom reguljär språkforskning.

¹Ett idiom är ett fast uttryck där innebörden som regel inte framgår av de enskilda ord som ingår (Hallström & Östberg 1999: 5), t.ex *sätta hämsko på*.

5.2 Uppgifternas utseende

Till varje frågeord hör fem ord av vilka provdeltagaren förväntas välja det rätta svarsalternativet, synonymen.

EXEMPEL 1. *En ORD-uppgift*

förta (frågeord)

- A ta bort (synonym)
- B öka (distraktor)
- C undvika (distraktor)
- D överdriva (distraktor)
- E ta över (distraktor)

De svarsalternativ som inte är det rätta svaret kallas 'distraktorer'. Distraktorerna bör vara så enkla att de inte ska kunna användas som frågeord (Scott 2004:2). Med andra ord ska de vara enklare att förstå än frågeordet.

5.3 Faktorer som påverkar ordförståelse

Varför ett visst ord kan uppfattas som särskilt svårt ska följande kapitel försöka reda ut. Det finns olika sätt att kategorisera ord. Enligt Lindberg & Johansson-Kokkinakis (2007:41) kan alla ord delas in i två huvudgrupper: ord oberoende av ämne respektive ord beroende av ämne. Undergrupper till ord oberoende av ämne är de vanligaste samt de akademiska orden. Sorterat under huvudgruppen beroende av ämne är vardagliga ord och fackord.

EXEMPEL 2. *Kategorier av ord i läromedel (efter Lindberg & Johansson-Kokkinakis 2007)*

Oberoende av ämne

Vanligaste: ex. *att, sol*

Akademiska: ex. *behandla, analys*

Beroende av ämne

Vardagliga ord: ex. *ledare, kyrka*

Fackord: ex. *kromosom, elektrisk ledare*

De allmänt akademiska orden, oberoende av ämne är vanligast i texter i samband med högre studier och är sällan centrala för de specifika ämnen i de texter där de förekommer (Lindberg & Johansson-Kokkinakis 2007:26). Akademiska ord kan anses svåra för de som inte tagit del av akademiska studier, trots att många av orden tillhör ett vardagligt språkbruk för ett flertal och förekommer frekvent i press och media. Här handlar det förmodligen om den abstraktionsnivå som dessa ord ligger på. Lindberg & Johansson-Kokkinakis refererar till Agnes Edling när abstrakta ord ska definieras: abstrakta ords betydelse är varken gripbara, enskilda, existerar i rummet och tiden eller är vardagliga men har stort begreppsomfång (2007:24).

En vanlig uppfattning är att s.k. vanliga och vardagliga ord i allmänhet uppfattas som lätta medan fackord generellt sett är svåra för gemene man. Ändå har det visat sig att många icke fackliga ord kan vara de svåraste. Det gäller särskilt andraspråkselever vars lärare ofta förutsätter att de vanligare orden är begripliga för envar.² Fackorden får större utrymme och diskuteras oftare än de vanligare som sällan förklaras för eleverna. De allmänt akademiska orden förekommer oftare i skolarbete än i vardaglig vokabulär. Exempel på sådana ord som är särskilt svåra för andraspråkselever är *behandla* och *krav* (Lindberg & Johansson-Kokkinakis 2007:26). Även för dem med svenska som modersmål kan fackord många gånger vara lättare att förstå på djupet än t.ex allmänt akademiska ord. Vissa medicinska termer som *infarkt* och *astma* är egentligen fackord men väl bekanta för de flesta av oss (Pettersson 1978:7). Per Pettersson gjorde en undersökning av språkförståelse gällande just sjukvårdsspråk där han urskiljde fyra ordtyper: främmande ord,³ vaga ord, fackord samt gränsord. Gränsord är särskilt svåra att förstå för de flesta.

EXEMPEL 3. Per A Petterssons ordtyper

Främmande ord, inlånade ord *dorsum*- 'rygg', *abdomen*- 'buk'

Vaga ord, oprecisa ord⁴ *analys*

Fackord *seismograf*

Gränsord, ord mellan fackord och allmänord⁵ *infarkt*

²Dessa ord anses av många svenskar som fullständigt självklara och lättfattliga.

³Främmande ord är de som etymologiskt sett är inlånade från ett annat språk och fortfarande bär en främmande prägel.

⁴det vill säga oklara ord som med svårighet kan hänföras till den ena eller andra kategorin.

Alla ord i exemplet ovan härstammar från latin. Så är också fallet med väldigt många av ”svenskans” akademiska och abstrakta ord. Många uppfattar dessa som svårare att förstå än våra s.k. inhemska ord och de ord som härstammar från tyskan (Malmström & Frick 1983:151). Ofta handlar det om ord med avvikande morfologiska strukturer men, återigen, i huvudsak olika grader av abstraktionsnivåer. Ord med främmande uppbyggnad är f.ö ofta mer abstrakta till sin natur. Cassirer (1977:66) påpekar däremot att svenska svåra ord är lika svåra som inlånade svåra ord och med stöd av Karl-Hampus Dahlstedt (1962) menar han att den etymologiska aspekten inte är avgörande. Den psykologiska aspekten kan ha större betydelse, dvs om ordet i fråga upplevs som främmande.

Det finns ett annat mer differentierat sätt att kategorisera svåra ord, nämligen efter hur de missförstås och feltolkas (Malmström & Frick, 1983:16-20). Malmström & Frick genomförde 1983 en stor undersökning där allmänheten skulle fylla i vad diverse fackord betydde. De sjuhundra orden befann sig i en kontext, i meningar. Provdeltagaren fick först kryssa i om de säkert visste vad ordet betydde eller om de trodde sig veta eller om de inte alls visste ordets betydelse. I genomsnitt svarade 70% att de förstod orden precis, 30% svarade att de inte förstod men endast 55% av svaren var riktiga. Det var alltså 10% av testpersonerna som ansåg sig ha rätt men hade fel (1983:15). Det kanske kan förklaras genom att det är lättare att förstå ett ord passivt än att själv producera det eftersom det senare kräver kännedom om ordets fonologiska, grammatiska och grafemiska egenskaper. I exempel 4 nedan visas en summering av de faktorer som Malmström & Frick anser påverkar ordförståelsen.

EXEMPEL 4. *Hur svåra ord kan missförstås*
(efter Malmström & Frick, 1983:162).

-Ljudlikhet i sin helhet, t.ex: *egalt –legalt*.

Ljudlikhet i delar, t.ex: *arvode – arv*.

(Ljudlikhet fungerar inte bara som en försvårande omständighet utan kan också vara stödjande, t.ex: *stegvis – steg för steg*.)

⁵Gränsord finns även definierade av Malmström & Frick, 1983:162. Gränsen mellan fackord och allmänord är förstås flytande (Allén,1989:28). Därför är gränsord en mycket svårdefinierad kategori. Efterhand blir fackord till gränsord för att så småningom införlivas med allmänspråket (Gunnarsson & Skolander 1991:8).

-Motsatta betydelser,

t.ex: *arbetsförmögen* – *kan arbeta*.

-Allmän förväxling av ord inom samma livs- eller betydelseområde,

t.ex: *komfort* – *lyx*.

-Svårigheter att hålla isär olika betydelser av ett och samma ord,

t.ex: *deklarera åsikter* – *deklarera inkomster*.

-Svårigheter som beror på ordsammansättningar,

t.ex: *affärsbank* – *bank i affären*.

-Särskilda svårigheter som finns där ordet inte har någon likhet alls med andra vanligare ord.

Det krävs hög kännedom om ett ords semantiska egenskaper för att helt och hållet omfatta ett ords betydelse. När, som Malmström & Frick kommit fram till, ett ord inte har någon som helst likhet med andra mer vanliga ord blir svårighetsgraden givetvis hög.

Lindberg & Johansson-Kokkinakis (2007:40) refererar till Christopher Stroud (1979) då de beskriver vilka betydelsekomponenter som ett bestämt ord består av för att förstås helt och hållet, t.ex *avklädd*: *av-* 'från' och *-klädd* 'täckt', liksom vilka motsatstyper, antonymer som förekommer, t.ex *avklädd* – *påklädd*. Vidare bör man förstå när ett ords betydelse är överordnat ett annat ords betydelse, som i förhållandet mellan hyperonymen *fordon* och hyponymen *bil*. Man bör också behärska vilka semantiska relationer som finns inom ett ord, hur betydelser som ett och samma ord kan ha är relaterade till varandra som i *deklarera*: 'förklara' – 'avge inkomstuppgift' – 'tillkännagiva'. Därtill kommer också ordens bibetydelse, som i fallet med det polysema *skatt*. Slutligen är frågan vilka betydelser ett ord får ha som ett givet ord kan kombineras med; *deklarera* – deklarera sin *åsikt*, deklarera en *inkomst*⁶.

Det finns alltså en hel del att ta hänsyn till då ordförståelse ska granskas. Enkelt uttryckt är främmande ord i psykologisk mening främmande för att de saknar likhet med andra mer igenkännbara ord. Men svårighetsgraden är avhängig fler komponenter vilket kan illustreras med att ljudlikhet med andra ord kan vara en lika försvårande faktor.

⁶ Det går trots allt att lära sig nya svenska ord eftersom ordförrådet är den rörligaste delen av språket (Allén, 1989)

5.4 Ord utom kontext i test

Ordet är inte tinget självt utan representerar tinget och är på så vis betydelsebärande (Regnell 1971). I den meningen är orden symboler och kräver en hög abstraktionsförmåga då de ställs utom kontext. Det HSV testar är om provdeltagaren förstår den konventionella betydelsen av ordet, dess betydelsekärna. Ordets betydelsekärna innebär alltså en slags minsta gemensamma nämnare. Enligt Josephson (1982:32) kan man aldrig testa ordförståelse djupare än så. Att i ordtest presentera ord utom kontext innebär vissa försvårande moment för den som utför testet eftersom denne tvingas till en renodlat lexikal tolkning. När ett ord är taget ur sitt sammanhang tappar det sin precisare betydelse.

Genom ordassociationstest har det visat sig att unga människor, i synnerhet barn oftast tolkar ord syntaktiskt medan vuxna klassificerar och ser till form (Steinberg m.fl 2001:177,182). Ett ord kan skifta i valör, stil och inte minst ge annan effekt beroende på vilket sammanhang det sätts i. I ordtester där polysema ord används utomkontextuellt, t.ex *klack* som i *bergsklack*, *hejajack*, *skoklack* blir det givetvis ännu svårare att förklara betydelsen. Polysemi är en besvärande omständighet vid ordtester då den vars ordförråd testas mycket väl kan känna till den ena betydelsen men inte den andra. I Lindberg & Johansson-Kokkinakis kartläggning av ordförrådet i läromedel refereras det till ett ordtest av Jürgen Gimbel (1998) där 50 ord testades på elever i årskurs 5. Det visade sig att tvåspråkiga elever gissade bland alternativen via fonetiska ledtrådar medan enspråkiga uppgav betydelsemässigt liknande ord (2007:36). Det har bl.a. att göra med de enspråkiga elevernas högre grad av integrering av orden i sina mentala lexikon som alltså ligger närmre deras produktiva ordförråd. Meara (1990:761) har uttryckt det som att det produktiva ordförrådet kan aktiveras av andra ord medan det receptiva endast aktiveras genom att man hör eller ser ordens form.

Alla har vi ett stort receptivt ordförråd⁷ vilket för övrigt kan hänföras till det mentala lexikonet. Ett receptivt ordförråd är en slags vilande vokabulär innehållande ord som inte används aktivt men som man tycker sig förstå när man stöter på dem i skrift eller tal (Lindberg & Johansson-Kokkinakis 2007:43). Det är alltså lättare att ge en exakt betydelse till ett ord som tillhör det produktiva ordförrådet.⁸ Ett ord kan också bromsas av 'den lexikala barriären', ett begrepp myntat av Corson

⁷Tidigare kallat passivt ordförråd.

⁸Tidigare kallat aktivt ordförråd.

(1985:180) som menar att infödda engelsktalande personer hindras av den lexikala barriären att förstå ord med grekisk-latinsk härkomst. Lindberg & Johansson-Kokkinakis öppnar eventuellt upp för en motstridig uppfattning:

Att kunna ett ord är inte frågan om allt eller inget utan snarare om ett graduellt fenomen som kan beskrivas som ett kontinuum från enbart igenkänning av ett ord till kunskap om alla aspekter av ett ords betydelse och användning i egen produktion. (Lindberg & Johansson-Kokkinakis 2007:43)

Som redan påtalats kan man känna igen ett ord utan att för den skull kunna förklara det eller producera det själv. T.ex. kan en provdeltagare känna igen det utomkontextuella ordet *kommersiell* i ett flervalstest, liknande högskoleprovets ORD-delstest, utan att för den skull kunna ge den exakta betydelsen. Provdeltagaren tvingas föra upp sin uppfattning till en högre abstraktionsnivå än annars eller utesluta de mindre sannolika alternativen. Han eller hon letar i sitt receptiva ordförråd efter en lämplig synonym men finner ingen och börjar istället med att ringa in vilket ämnesområde ordet ska fogas in i. Provdeltagaren väljer kanske till sist ämnesområdet 'samhälle'. Man kan här sluta sig till att han eller hon antagligen förstår ordets hemvist, dess betydelseomfång, extension. Extensionen innesluter alla de element som ordet kan referera till (Malmgren 1994:14). Ordets intension, betydelsedjup visar sig i detta fall vara svårare att begripa, det vill säga någon korrekt synonym står inte att finna. Men plötsligt tycker sig provdeltagaren (som är nybliven vänsterpartist) finna en fullgod synonym: *kommersiell* får betyda det värdeladdade *vinsthungrig*. En annan provdeltagare anger det neutrala *marknadsmässig* som ett korrekt alternativ och håller sig därmed till ordets egentliga betydelse.

5.5 Ordklasser

Enligt en undersökning av ordfrekvens i tidningar gjord av Sture Allén (1972) tillhör prepositioner, konjunktioner, pronomen och adverb de vanligaste orden. De fem vanligaste orden var *och*, *i*, *att*, *en*, *som*. Först på plats 209 kom ett substantiv. Huruvida detta säger något om svårighetsgraden sorterat efter ordklass kan man fråga sig men år 1965 då materialet samlades in kom i alla fall *människor* på första plats av alla substantiv. Vilket som är det vanligaste substantivet varierar starkt med tiden men ordklassen substantiv är alltså större än någon annan i

det svenska språket. Vilken ordklass som de svårare orden kan tänkas tillhöra kan man spekulera i. Å ena sidan kunde adverbena eller adjektiven lura en provdeltagare på villovägar eftersom ett rikt ordförråd av beskrivande ord kan tyda på en mer avancerad formuleringsförmåga. Å andra sidan kanske någon gissar, skulle de svåraste orden återfinnas bland substantiven då den ordklassen är den största, vilket innebär fler synonymer att sova bland.

Felaktig ordklass har ofta markerats i tidigare ordtester, till exempel *likartad – entitet*. Det har resonerats om dessa provdeltagare varit okänsliga för ordklasstillhörighet eller ifall de har prioriterat semantisk likhet framför grammatisk (Cassirer 1977:23). När dessa provdeltagare stött på ett helt obekant ord har de valt ett svarsalternativ som verkat som det mest semantiskt närstående.

5.6 Långa ord

Det har visat sig vid undersökningar att långa ord är svåra ord (Cassirer 1977:65) liksom att språkets lättaste ord också är de kortaste. Ett ord övergår från att vara kort till långt vid sju bokstäver, enligt *lix*⁹. Men eftersom *lix* är ett mått på hur lättläst en text är går det inte att tillämpa det mätinstrumentet på enskilda ord tagna ur sitt sammanhang. I den här uppsatsen kommer ett långt ord ändå vara sju bokstäver eller fler. Ett mått som även får innefatta idiom/flerordslexem.

Liksom lågfrekventa ord kan också långa ord utgöra ett problem för förståelsen (Holmegaard 1999:141). Långa ord är också ovanliga i grundskolans läroböcker och skönlitteratur jämfört med vetenskapliga skrifter eller dagstidningar. Långa ords svårighetsgrad beror på faktorer som frekvens, sammansättning och vilket ämnesområde det tillhör. Ämnesområdet är avgörande av flera orsaker, t.ex. ifall ordet tillhör provdeltagarens eller elevens intresseområde samt vilka yrken eller utbildningar föräldrarna har, det vill säga ifall aktuellt ämnesområde är bekant hemifrån. Mot bakgrund av detta måste man förstås föra in fler parametrar än längd för att avgöra svårighetsgraden på ett ord.

5.7 Att luras, förvilla och ge möjliga alternativ

Rubriken ovan inte bara antyder att det skulle finnas en hel del rävar bakom öronen när provkonstruktörerna sovrar bland vilka svarsalternativ som kan placeras i orduppgifterna. För givetvis måste de

⁹Lix står för 'läsbarhetsindex'. Lix mäter hur många ord det finns i en mening och hur långa de är <www.lix.se> 12-08-07.

felaktiga svarsalternativen fungera distraherande, det vill säga se ut som möjliga svarsalternativ. Dessa felaktiga men för provdeltagaren möjliga alternativ kallas 'distraktorer'. En distraktor kan vara ljudlik själva frågeordet. Det kan också vara ljudlik de övriga distraktorerna i en och samma uppgift som i exempel 5 nedan.

EXEMPEL 5. *Likheter mellan svarsalternativen*

synas

- A föreställa
- B förevisa
- C förespråka
- D förebåda
- E förefalla

Ett annat sätt att konstruera en distraktor är att låta den utgöra en motsats, en antonym som i *extatisk – kolugn*. Man kan göra distraktorn lik till stavning, det vill säga ortografisk och/eller till sin uppbyggnad, morfologiskt, som i förhållandet *förefalla – föreställa*. En annan typ av förvillelse erbjuds när distraktorn är semantiskt nästan lik som i fallet *påbjuda* 'anbefalla' – *ge ett bud* (Malmström & Frick 1983:162). Då är det viktigt att betydelseerna ändå ligger så långt från varandra att det inte råder tvivel om ordens olika semantiska egenskaper.¹⁰ I sådana fall kan det snarare vara frågan om ett kvalitetsproblem hos provkonstruktörerna än en rättvis utmaning för provdeltagaren (Scott 2004:2). Ofta sammanfaller distraktorernas distraherande element som i exempel 5 där de har fonologiska, ortografiska och morfologiska likheter. Är det ljudligt är det ofta också likt till formen och är det likt till stavning är de morfologiska likheterna överensstämmande.

I exempel 5 är *förefalla* det rätta svarsalternativet. Men synonyma ord är sällan eller aldrig fullständigt synonyma. Vilken är t.ex. den mest korrekta synonymen till *modig* bland följande synonymer?

EXEMPEL 6. *Möjliga synonymer till modig*

- Djärv (positivt laddat)
- Båld (ålderdomligt)
- Oförvägen (skriftligt, lågfrekvent)
- Strong (inlånat/främmande ord)
- Orädd (neutralt)

¹⁰ Se frågeordet *avmätt* kap 4.

En synonym, i sträng mening, är då två ord har exakt samma betydelse. Man kan tycka sig hitta sådana ordpar men snart upptäcker man att orden skiftar tillräckligt i stilvalör för att de inte ska gå att kalla dem exakta synonymer (Malmgren 1994:16).

6. Material och metod

Materialet utgörs av provresultat hämtat från Högskoleverket (HSV). Fyra nedslag görs: vårterminerna 1996, 2000, 2005 samt 2010 för att begränsa urvalet och samtidigt få en över tid bred överblick utan att uppsatsen förlorar sig i statistik. Materialet omfattar alltså 16 uppgifter under 14 år, vilket är detsamma som 4 av 40 uppgifter per år och vårtermin, totalt 96 ord. Uppsatsen behandlar enbart vårterminernas prov. Det ger ett mer begränsat urval men ger ändå ett större antal provdeltagare än höstens prov. Uppsatsen behandlar följande ord:

år 1996: *avmätt, det glunkas, fraternisera, sätta hämsko på*
Antal provdeltagare: 82.589

år 2000: *med förlov sagt, grassera, undersätsig, damejeanne*
Antal provdeltagare: 62.718

år 2005: *honorar, analogi, oegentligheter, framhärda*
Antal provdeltagare: 46.309

år 2010: *förta, påbjuda, indignerad, synas*
Antal provdeltagare: 58.204

Mot bakgrund av faktorerna provdeltagaren, provet och tiden sker en analys av vart och ett av orden. Provdeltagarnas åldersgrupper är i Högskoleverkets statistik: de som är 20 år och yngre, 21–24 år, 25–29 år, 30–39 år, samt de som är 40 år och äldre. Jag har valt ut två av åldersgrupperna för att låta ytterligheterna spegla ålderns betydelse för resultaten. De åldersgrupper uppsatsen fokuserar på är den yngsta respektive den äldsta gruppen, d.v.s de som är 20 år och yngre samt de som är 40 år och äldre.

Uppsatsen är kvantitativ i så mån att resultaten stödjer sig på statistik från HSV. Det statistiska underlaget ligger till grund för generella bedömningar avseende kön och ålder respektive hur väl dessa faktorer

korrelerar med höga och låga resultat. Men provutslag varierar inte bara med vilken testgrupp eller testmetod man använder sig av utan också den tid då testet gjordes. Alltså granskas ordens frekvens i press och skönlitteratur under respektive år. Fokus ligger på vilka faktorer som kan ha påverkat provresultatet negativt.

Den språkvetenskapliga delen, ordanalysen, omfattar ordens och flerordslexemens semantiska egenskaper, etymologiska bakgrund och ordbildning. De etymologiska kategorierna omfattar arvord och lånord från närbesläktade (här sorterade under fornnordiska respektive germanska) liksom mer avlägset besläktade språk (här sorterade under greko-latin, inbegripet franska). Inget av orden har för övrigt någon ursprunglig anknytning till engelska språket. Ordbildningen granskas utifrån kategorierna enkla rötter med avledning från rotmorfem samt antal led. När ordens betydelse analyseras sker det utifrån semantisk likhet med distraktorerna, speciell delbetydelse av testordet, led med 'vilsledande' betydelse i relation till det ord som testas liksom till övriga svarsalternativ. En annan fråga är i vilken utsträckning distraktorerna har några paradigmatiske relationer till frågeordet eller till varandra, t.ex. i vilken mån det existerar några hyperonymer, hyponymer eller antonymer.

Ordbildning, betydelse och ordled kommenteras med hjälp av både *Svenska Akademiens Ordlista*, SAOL och *Svenska Akademiens Ordbok*, SAOB. Ordens betydelse fordrar parametrar som semantisk likhet, delbetydelse och led med 'vilsledande' betydelse där också nämnda uppslagsverk konsulteras. Eftersom SAOB bara omfattar bokstäverna A-TYNA och inte alltid ger uttömmande svar så kommer andra ordböcker att komplettera. Även olika synonymordböcker och etymologiska uppslagsverk som t.ex. Elof Hellquists *Svensk etymologisk ordbok* konsulteras.

Ordfrekvensen under ett längre tidsspann hämtas från dels Språkbankens Litteraturbank (innehåller 1.321.056 meningar) samt Språkbankens frekvenstabell över tidningstexter (22 korpusar) med ordfrekvens i press åren 1965-2011. En sökning görs också på Språkbankens korpus i GP på närmast liggande åren inför varje provtillfälle. I Språkbankens resurser finns 84 korpusar (20120301) där jag gjort en sökning på varje ords förekomst sammanställt på 'ord'. Då det gäller flerordslexem har sökningen skett på själva huvudordet som i fallet *sätta hämsko på*.

För att få ett jämförande material behandlar uppsatsen också några av de lättaste orden under samma tidsspann. De är bara fyra till antalet och granskas i korthet då materialet annars skulle bli för omfattande.

Det är alltså nödvändigt att begränsa urvalet av testord från högskoleprovet även då det gäller de svåraste orden. För att kunna definiera vad ett svårt ord är har jag valt att sätta en gräns på 50 %, det vill säga när över halva den totala provdeltagargruppen svarat fel på en uppgift. Ett svårt ord är alltså enligt min definition det ord som en majoritet misslyckats ge en korrekt synonym.

För att kunna bedöma ifall en orduppgift är bra, det vill säga är riktigt utformad och varken för svår eller för lätt, räknar Högskoleverket med mätinstrumentet R-bis (www.hsv.se). Det är en ekvation som bygger på totalgruppens medelpoäng inräknat faktorerna kön, ålder och antalet provdeltagare. R-bis anger i hur grad de provdeltagare som har högt resultat på ORD-delen har svarat rätt på respektive uppgift. Uppgiften får inte 'lura' de duktiga. Högt R-bis betyder oftast att uppgiften är bra. Man tittar på hur medelpoängen ser ut för provdeltagarna på varje svarsalternativ i en uppgift. Då ser man hur stor andel av de 'bästa' provdeltagarna som gissat rätt respektive fel. Värdet ska ligga över 30, det vill säga är R-bis mer än 30 är uppgiften godkänd.

7. De svåraste orden

I följande kapitel kommer uppsatsens 16 svåra ord att analyseras i tur och ordning. Den anvisning provdeltagaren fått för ORD-uppgifterna är att ”markera det svarsalternativ som bäst motsvarar innebörden av det fetstilta ordet” samt “endast ett svarsförslag är rätt”. I provsituationen hade provdeltagarna 15 minuter på sig.

I tabellerna står det rätta svarsalternativet först och är markerat med fetstil. Redovisas gör också resultaten för grupperna de som är under till och med 20 år respektive de som är 40 år och över. Där anges andelen bara för det rätta alternativet och det felaktiga svarsalternativ som var det mest frekventa. R-bis kommenteras bara då värdet förhåller sig mycket lågt eller mycket högt. Tidningskorpusarna anger ordets förekomst i press under åren 1965-2011.

7.1 De fyra svåraste vt 1996

TABELL 1. Uppgift 23: *avmätt* (adj)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Stel 15 % (E)	20%	10%	13%	47%
Slö 60 % (A)	60%	61%	61%	40%
Säker 14% (B)	12%	18%		
Fri 6 % (C)	5%	7%		
Blyg 4 % (D)	4%	4%		

R-bis: 36

GP 1995: 3 träffar, 1996: 8 träffar

Litteraturbanken: 26 träffar ur 338 verk

Tidningskorpusar: 257 träffar

Rätt svar, *stel* fick en förhållandevis liten procentsats jämfört med distraktor A, *slö*, som fick en överväldigande majoritet av rösterna. Män och kvinnor ligger lika i procentsats medan det var många fler procent unga under 20 år som trodde att *slö* var det rätta alternativet. Dubbelt så många kvinnor som män angav rätt synonym, 20% mot 10%. Mer iögonfallande är hur många färre unga under 20 år det var som angav *stel* jämfört med den äldre gruppen. R-bis håller sig över gränsvärdet 30 varför uppgiften anses tillfredsställande men värdet är ändå

förhållandevis lågt. Antalet träffar i tidningskorpusar är högt medan det i GP är jämförelsevis få. Det som försvårar tolkningen av frekvensuppgifterna är att *avmätt* har två betydelser: 'stel' samt 'regelbunden'.

Avmätt härstammar från det ålderdomliga *afmät*. Ordet är sammansatt av *av-* och *-mäta*. Jämför med holländskans *aufgemeten* eller tyskans *abgemessen*. Synonymer är *tvungen*, *kylig*, *formell*, *behärskad*. Norstedts engelska ordbok föreslog *measured*, 'försiktig' samt *deliberate* 'behärskad', 'lugn', 'sävlig'. Att *lugn*, *sävlig* och *försiktig* kan kopplas till *avmätt* ger en fingervisning om att det finns ett större urval av möjliga synonymer att ta hänsyn till då ordets betydelse ska förklaras. Ordet är polysemt. Dels är *avmätt* ett adjektiv som beskriver någons uppträdande, dels beskriver det hur något ter sig. Den senare betydelsen ger synonymer som *likformig* och *enformig i fråga om utsträckning* och avseende *något med bestämda mellanrum återkommande, regelbunden, rytmisk*.

Att en så stor majoritet av provdeltagarna angav *A slö* som en synonym är förstås anmärkningsvärt då *slö* kan uppfattas som en motsats till *stel*. I Svensk Synonymordbok finns ekvivalenta uttryck så som *blaserad*, *ointresserad*, *loj*, *likgiltig*. Just *blaserad* har i sin tur synonymer som *sofistikerad* respektive *liknöjd*. Med andra ord så kan en *avmätt* bugning vara *loj* och den bugande personen i fråga kan utstråla *ointresse*, ha en sofistikerad uppsyn och/eller uppträda *slött*. På <http://www.josef.cullhed.com/syn> (120616) kan vem som helst rösta på vilken synonym som träffar bäst på ett visst ord. Här vann *oentusiastisk* med 66%. Letar man i sin tur synonymer till *oentusiastisk* finner man bland annat *däst*, *uttråkad*, *loj*, *slö*. Det går alltså att finna samstämmighet med den betydelse som majoriteten ville ge frågeordet *avmätt*. Det andra ledet *-mätt* för tankarna till mättnad, trötthet och slöhet. Vid en enkel sökning på Google (120403) för att eventuellt finna hela meningar där *avmätt* samsades med *slö* fann jag bl.a följande meningar: ”Jag är förslappad, slö, avmätt” och ”Sen ställde sig det slöa trollet och vinkade lite avmätt”.

TABELL 2. Uppgift 11: *Det glunkas* (v)

Svar i procent	Kvinnor	Män	Under 20	Över 40
Det sägs 33% (A)	36%	29%	27%	72%
Det befaras 20% (B)	20%	20%		
Det väntas 13% (C)	13%	13%		
Det tittas 11% (D)	10%	12%		
Det smusslas 23% (E)	21%	26%	24%	13%

R-bis: 47

GP 1995: 0 träff, 1996: 1 träff

Litteraturbanken: 21 träffar

Tidningskorporar: 35 träffar

Den största enskilda procentsatsen provdeltagare, 33%, angav den riktiga synonymen medan distraktor E *det smusslas* kom som god tvåa med 23 %. Tio procentenheter fler kvinnor än män kryssade i rätt svar medan fem procentenheter fler män trodde på distraktor E. Den största procentuella skillnaden står mellan åldersgrupperna. Att R-bis var så hög som 47 visar att uppgiftens utslag ägde långt större tillförlitlighet än föregående uppgift. Antalet träffar ur GP och tidningskorporar är mycket lågt vilket pekar på att *det glunkas* förmodligen inte heller används i vardagligt bruk.

Glunka kommer från isländskans *gruna*, 'förmoda', 'ana'. Jämför med *begrunda*, *grunda*, *fundera*. Förmodligen ljudhärmande såsom *klunka*, *klucka*, *gurgla*. Synonymer är *i hemlighet tala om något man och man emellan*, *viska*, *göra antydningar*, *ytra missnöje*, *knorra*, *morra*. Ofta förekommer *det glunkas att* i betydelsen *det ryktas att*. Den betydelse som ligger i *det smusslas* har att göra med en fysisk handling som i synonymen *handla förstulet* snarare än en verbal handling. Att såpass många provdeltagare valde distraktor E kan ha att göra med att båda alternativen inrymmer någon form av hemlighetsmakeri. *Smussla* som alltså betyder 'syssla med något i smyg' (användes f.ö. förr särskilt om landstrykare) och "i fråga om inställsamhet varmed folk föres bakom

ljuset” liksom i betydelsen 'manipulera med något'. Med betydelsen 'hemlighålla något' blir plötsligt likheterna mellan frågeord och distraktor E helt överensstämmande.

TABELL 3. Uppgift 29: *Fraternisera* (v)

Svar i procent	Kvinnor	Män	Under 20	Över 40
Umgås kamratligt 39% (C)	37%	41%	35%	44%
Skapa splittring 28% (A)	28%	27%	28%	26%
Göra upp 6% (B)	7%	5%		
Märka ord 21% (D)	22%	21%		
Söka stöd 6% (E)	6%	6%		

R-bis: 56

GP 1995: 0 (noll) träffar, 1996: 2 träffar

Litteraturbanken: 3 träffar

Tidningskorporusar: 24 träffar

Här fanns inga större skillnader i svarsfrekvens mellan män och kvinnor på rätt svar, *C umgås kamratligt* och den distraktor som fick flest svar, *A skapa splittring*. Att gruppen över 40 år bara ligger över med 9 procentenheter på rätt svar jämfört med de under 20 år samtidigt som de ligger under med bara 2 procentenheter på distraktor A jämfört med samma grupp, förtjänar viss uppmärksamhet. Den äldre gruppen brukar annars skilja sig mer från den yngre gruppen. Att de i det här fallet skiljer sig med så få procentenheter på *A skapa splittring* kan eventuellt tyda på att A äger viss överensstämmelse med frågeordet. Även distraktor D *märka ord* fick många röster, 22% respektive 21%. R-bis ligger mycket högt i förhållande till de andra uppgifterna. Så få träffar understödjer möjligtvis ordets höga svårighetsgrad.

Fraternisera kommer av latin *frater* 'broder'. I sin helhet är ordet inlånat från franskan på 1700-talet. Synonymer är *förbrödra sig*, *umgås förtroligt (med fienden)*, *bliva förtrolig*. Varför en såpass stor del av provdeltagargruppen drog slutsatsen att distraktor A är den rätta synonymen kan ha att göra med den vanligt förekommande åtgärden att

associera till en antonym då man inte förstår ett ords egentliga betydelse. En tredje hypotes är att det kan ha att göra med i vilka sammanhang som ordet vanligtvis förekommer. *Fraternisera* används ofta nedsättande och verkar förekomma främst i termer och resonemang som rör krig och konflikter. Exempel på detta är hämtat från Google (120618) '...en viss tysk korpral blev bestört av denna fraternisering med fienden.' och '...motarbetar oss ingenjörer samt fraterniserar med affärsjuristerna.' Jag utökade sökningen till att omfatta både *fraternisera* och *skapa splittring*. Det kom upp många förslag, t.ex. '...folk som betalas för att skapa splittring/.../om en dylik fraternisering leder till att...' *Fraternisering* äger en negativ värdeladdning då man genom att fraternisera splittrar en enad front eller de egna leden snarare än att oskyldigt skaffa sig nya vänner/bröder.

TABELL 4. Uppgift 31: *Sätta hämsko på* (v)

Svar i procent	Kvinnor	Män	Under 20	Över 40
Bromsa 45% (C)	43%	47%	38%	64%
Straffa 12% (A)	13%	10%		
Förbjuda 20% (B)	20%	21%	22%	14%
Övervaka 16% (D)	15%	16%		
Kräva 6% (E)	7%	5%		

R-bis: 50

GP 1995: 6 träffar, 1996: 8 träffar

Litteraturbanken: 7 träffar

Tidningskorpuser: 120 träffar

Sökningarna skedde på enbart *hämsko*

Närmare hälften av provdeltagarna angav rätt svar, synonymen *bromsa*. Det råder stor skillnad mellan åldersgrupperna, nästan dubbelt så många procent på rätt svar till de äldres förmån. Provdeltagarna tyckte bara hålla ett av svarsalternativen som något mindre sannolikt, *kräva*, medan de övriga; *straffa*, *förbjuda*, *övervaka* fick delad andraplats. Gruppen män ligger över med 4 procentenheter på rätt svar. Då *sätta hämsko på* knappt alls förekom i GP, tidningskorpuser eller Litteraturbanken valde jag att söka på substantivet *hämsko* för att åtminstone få en aning

om hur känt idiomets huvudord är. Förekomsten visade sig då bli relativt hög.

Hämsko, av tyskans *hemmschuh*, som betyder 'hjulsko' och 'broms på vagnshjul'. Flerordslexemet/idiomet *Sätta hämsko på* används idag bildligt. Andra mer eller mindre synonyma ord till *hämsko* kan vara *spärr*, *svårighet*, *obstruktion*, *barrikad* (Sweasaurus 2011) eller *hindra*, *stävja* (Bonniers Synonymordbok 2009). Svarsalternativen håller samma negativa valör som den rätta synonymen.

7.2. De fyra svåraste vt 2000

TABELL 5. Uppgift 40: *Med förlov sagt* (adv)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Med ursäkt för min rättframhet 29% (E)	28%	31%	25%	28%
Med beklagande av sorgen 4% (A)	3%	4%		
Med hopp om snart återseende 5% (B)	5%	6%		
Med bindande löfte 39% (C)	40%	37%	41%	21%
Med väl valda ord 23% (D)	24%	21%		

R-bis: 45

GP 2001, 2002: 0 träff

Litteraturbanken: 11 träffar

Tidningskorpuser: 30 träffar

Flest svar fick svarsalternativ C *med bindande löfte* med 39%. Dubbelt så många i den unga gruppen jämfört med den äldre gruppen provdeltagare trodde att den rätta synonymen var C. Få träffar i Litteraturbanken och tidningskorpuser medan GP inte gav några alls.

Förlov har sin bakgrund i yngre fornsvenskans *förloff*. Har en motsvarighet i *förlova* 'utlova'. Jämför med tyskans *vorlof*, 'tillåtelse'. *Med förlov sagt* är ett konventionellt uttryck genom vilket man ber om

ursäkt för något mer 'frispråkigt, burdust eller chockerande yttrande'. Synonym fras är 'varning eller ursäkt innan man säger något mer eller mindre frispråkigt'. Eventuellt kan de etymologiska spåren från *för-* och *-lov*, med betydelsen 'att lova i förhand' vara en anledning till att så många valde distraktor C *med bindande löfte*. Vidare har provdeltagarna när det gäller svarsalternativ D möjligtvis funnit stöd för sina antaganden i association med vikten av att vakta sin tunga/vara försiktig med vad man säger.

TABELL 6. Uppgift 21: *Grassera* (v)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Härja 33% (C)	32%	34%	27%	72%
Dränka 19% (A)	17%	22%		
Fastna 5% (B)	5%	4%		
Fånga 8% (D)	10%	7%		
Dölja 35% (E)	37%	33%	37%	18%

R-bis: 44

GP 2001: 1 träff, 2002: 0 träff

Litteraturbanken: 14 träffar

Tidningskorpuser: 184 träffar

Där könen står relativt lika i procent har åldersgrupperna en mycket större skillnad i svar. Av dem över 40 år gav hela 72 % rätt svar medan den yngre gruppen endast svarade rätt till 27% och gav E *dölja* 37%. Antalet träffar i GP skulle kunna motivera den låga förståelsen av ordet men antalet träffar i tidningskorpuserna är tillräckligt högt för att kunna motsäga det.

Grassera kommer ytterst från latin *grassari* och finns i tyskan som *grassieren*. Varianter i svenskt 1900-tal är *grassastim* och *grassategång* som gällde studenters uteliv på gator och torg (Hellquist 1980). Övriga synonymer är *ströva omkring*, *skövla*, *fara vilt fram*, *husera*, *hemsöka*, *rasa*. Förekommer även i betydelsen 'ha stor utbredning' och 'vara vida spridd', t.ex sjukdomar. Mindre förekommande är synonymerna *väsna*, *gorma*. Både E och A står i någon mån i ett motsatsförhållande till *grassera*. Frågeordets ljudlighet med *maskera* kan eventuellt ha fungerat vilseledande då många valde distraktor E.

TABELL 7. Uppgift 34: *Undersätzig* (adj)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Kortväxt och kraftig 35% (A)	38%	32%	30%	61%
Smutsig och ovårdad 10% (B)	9%	10%		
Tystlåten och blyg 35% (C)	33%	38%	36%	24%
Långsam och grundlig 12% (D)	12%	12%		
Ful och fränstötande 7% (E)	7%	7%		

R-bis: 50

GP 2001, 2002: 0 träff

Litteraturbanken: 25 träffar

Tidningskorporar: 11 träffar

Återigen har den äldre åldersgruppen en mycket högre andel rätt svar medan förhållandet mellan könen är relativt lika. Det var 6 procentenheter fler kvinnor än män som valde rätt svarsalternativ. Provdeltagarna gav C *tystlåten och blyg* lika många röster som rätt svar. Avsaknaden av träffar i GP och lågt antal träffar i tidningskorporar kan tänkas ha att göra med att ordet inte är så vanligt förekommande i vardagligt bruk längre. R-bis var förhållandevis högt.

Undersätzig är bildat efter tyskans *untersetzt*. Det är inte helt klart hur betydelseutvecklingen skett men förmodligen är det från *som har säker bas* (Hellquist 1980). De synonyma alternativen är bl.a. *satt, bred, tjock, robust, massiv*. Möjligtvis har många associerat utifrån förled *under-* och efterled *-sät* (*-ig*) för att metaforiskt associera till *undergiven – tystlåten och blyg*.

TABELL 8. Uppgift 37: *Damejeanne* (s)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Stor glasflaska 35% (C)	35%	34%	21%	87%
Bred tygrulle 17% (A)	18%	17%		
Elektrisk värmedyna 7% (B)	7%	7%		
Liten bordslampa 26% (D)	27%	26%	33%	3%
Rutigt kuddöverdrag 14% (E)	12%	16%		

R-bis: 43

GP 2001, 2002: 0 träff

Litteraturbanken: 0 träff

Tidningskorpusar: 9 träffar

Åldersgrupperna uppvisar en mycket stor åtskillnad medan könen skiljer sig med liten marginal. Hela 87% av provdeltagarna över 40 år gav rätt svar. Rätt svar, *stor glasflaska* fick de flesta rösterna. På andra plats kom D *liten bordslampa*. Endast 3% ur den äldre gruppen valde D. Inga träffar i GP eller litteraturbanken och endast nio träffar i tidningskorpusarna visar ordets knappa tillämpning.

Damejeanne har delvis franskt ursprung: *Dame Jeanne* det vill säga ungefär 'Fru Johanna'. Ordet återfinns i engelskan som *demijohn*. Ordets etymologi är dock osäker men troligtvis med romanskt ursprung. Holm beskriver *damejeanne* som 'skämtsamt benämning på bukiga flaskor med kort hals vilka liknades med äldre tiders mogna kvinnotyp som bar fotsida kjortlar' (1978:47). Andra synonyma beskrivningar är 'stort förvaringskärl för sprit, syror el dyl' samt 'stor bukig glasflaska i korg'.

7.3 De fyra svåraste vt 2005

TABELL 9. Uppgift 39: *Analogi* (s)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Motsvarighet 26% (B)	25%	28%	24%	38%
Slutsats 31% (A)	34%	27%	29%	34%
Omkastning 14% (C)	13%	15%		
Erfarenhet 9% (D)	8%	9%		
Upprepning 19% (E)	19%	20%		

R-bis: 31

GP 2003: 5 träffar, GP 2004: 2 träffar

Litteraturbanken: 65 träffar

Tidningskorpuser: 127 träffar

Här är skillnaderna mellan åldersgrupperna mindre än i många av föregående uppgifter. De över 40 år har fortfarande en avsevärt större andel rätt. Utmärkande för den här uppgiftens utfall är hur många i den äldre gruppen som faktiskt gissade på distraktor A *slutsats* med så hög procent som 34%. R-bis är relativt låg, precis över gränsen för godkänt.

Analogi är i huvudsak en vetenskaplig term med greko-latinskt ursprung, *analogia*, med betydelserna 'riktigt förhållande', 'proportion', 'likhet', 'överensstämmelse'. Från latinets *ana-* upp, tillbaka samt *-logos* 'ord', 'förnuft' (Åberg 2007). Följer man de etymologiska spåren finner man alltså betydelsen 'till förnuft'. Fler synonymer är bl.a. *jämförlig*, *parallell*, *likvärdig*. Möjligen har en del av provdeltagarna förstått att ordet brukas i akademiska, intellektuella sammanhang i vilka man vanligtvis drar slutsatser och gör jämförelser. Slutledet *-logi* skulle kunna få provdeltagare att associera i riktning mot lärande och kunskap. Det numera förekommande *analog* som teknisk term innebär en annan vilseledande faktor. Svartalernativet *upprepning* som kom på tredje plats med 19 %, anknyter eventuellt till förstavelsens ursprungliga betydelse, 'upp', 'tillbaka' och kan därför ha fungerat vilseledande.

TABELL 10. Uppgift 36: *Honorar* (s)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Arvode 20% (C)	18%	23%	10%	75%
Ärebetygelse 21% (A)	21%	21%		
Hyllning 36% (B)	39%	33%	42%	11%
Uppdrag 3% (D)	3%	2%		
Hedersgäst 19% (E)	18%	21%		

R-bis: 69

GP 2003: 1 träff, 2004: 5 träffar

Litteraturbanken: 89 träffar

Tidningskorpuser: 68 träffar

Hela 75% av dem över 40 år valde rätt svar medan endast 10% av de yngre gjorde detsamma. Här råder också en stor skillnad i svarsfrekvens mellan rätt svar *arvode* (20%) och den distraktor som fick flest röster, B *hyllning* med 36%. På nästan delad tredjeplats kommer A *ärebetygelse* samt E *hedersgäst*. Antalet träffar i textsamlingarna blev överlag rätt så höga liksom uppgiftens R-bis är mycket hög.

Ordet *honorar* har latinskt ursprung, *honorarium*. Grundelementet *honor* betyder 'heder' och återfinns i det svenska ordet *honorärkonsul*, 'hederskonsul'. Det finns i franskan som *honaire*. Jämför med svenskans *honnör*. Återfinns dels i engelskans *honour*, 'heder'. Ordet betyder 'ersättning för utfört arbete'. Övriga synonymer är *vederlag*, *betalning*, *lön*, *gottgörelse* samt de mer daterade synonymerna *hedersgåva*, *äreskänk*. Ordets grundelement har eventuellt fått många att associera till 'ära' och 'heder'. *Honorar* har antagligen ett ganska smalt användningsområde då det numera oftast används i författarskrået och i förlagsbranschen.

TABELL 11. Uppgift 34: *Oegentligheter* (s)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Bedrägerier 30% (A)	27%	34%	23%	60%
Misstankar 19% (B)	20%	19%		
Stridigheter 25% (C)	26%	24%	25%	17%
Bekymmer 12% (D)	13%	12%		
Fördomar 12% (E)	14%	11%		

R-bis: 54

GP 2003: 69 träffar, 2004: 53 träffar

Litteraturbanken: 11 träffar

Tidningskorpuser: 1.306 träffar

Männen angav rätt svar med förhållandevis hög marginal, 6 fler procentenheter än kvinnorna. Den äldre åldersgruppen fick avsevärt högre andel rätt, 68% vs 23%. Många träffar generellt och i synnerhet i GP respektive tidningskorpuser antyder att det kan finnas god kännedom om ordets betydelse och att det brukas förhållandevis frekvent hos gemene man. R-bis är hög.

(O-) *egentlighet* (-er) kommer från tyskans *eigentlich* med betydelse 'huvudsaklig' (Hellquist 1980) eller så härstammar det från fornsvenskans *egheliker*. Jämför med isländskans *eiginlir*. Ordet anses vara en avledning av medelnedertyskans *eigen*. Förslag till lämpliga synonymer är *försnillningar*, *förskingringar*, *fuffens* samt *underslev* (*Synonymordboken* 1994). Fler synonymer är *ohederligt förfarande*, *bedrägeri* (vid t.ex. bokföring). En mer utförlig beskrivning är 'företeelse eller förhållande präglad av inkonsekvens, t.ex. förvirring, oreda, onöjaktighet' samt 'medvetet bedrägligt handlande'. Eventuellt har uteslutningsmetoden fått större delen av provdeltagarna att sortera bort de minst sannolika alternativen.

TABELL 12. Uppgift 29: *Framhärda* (v)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Envisas 33% (A)	33%	33%	24%	73%
Försäkra 19% (B)	20%	17%		
Orsaka 9% (C)	9%	9%		
Stärka 31% (D)	32%	31%	37%	11%
Uttyda 8% (E)	7%	9%		

R-bis: 69

GP 2003: 7 träffar, 2004: 5 träffar

Litteraturbanken: 23 träffar

Tidningskorpusar: 382 träffar

Rätt svar *envisas* fick flest kryss med lika delar män och kvinnor. Med 2 procentenheter färre röster kom distraktorn D *stärka*. Det är mycket stor skillnad mellan åldersgrupperna på rätt svar, 73% för dem över 40 år mot 29% för den yngre gruppen. Många träffar överlag visar på en eventuellt stor utbredning av ordet i gemene mans vokabulär.

Framhärda (*fram-härda*) är en avledning av *hård* och kommer från fornsvenskans *haerpa* med betydelse 'göra hård', 'härda'. Synonyma ord är *stå fast*, *insistera*, *envisas*, *oförtutet fortsätta*. Förr fanns ordet även med i slutet av tal och brev med betydelsen 'förbliva'. När så många som 37% av de under 20 år antar att rätt svar är D *stärka* kan man fundera i fall efterledet *-härda* fungerat vilseledande.

7.4 De fyra svåraste vt 2010

TABELL 13. Uppgift 39: *Förta* (v)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Ta bort 23% (A)	22%	23%	18%	59%
Öka 5%	6%	4%		
Undvika 11% (C)	11%	11%		
Överdriva 38% (D)	33%	42%	39%	22%
Ta över 23% (E)	27%	19%		

R-bis: 48

GP: 2009 , 2010: 10 träffar

Litteraturbanken: 8 träffar

Tidningskorpuser: 608 träffar

Fördelning i procent ligger i princip lika mellan könen på rätt svar medan den äldre åldersgruppen väger över med mycket bred marginal, 59% mot 18%. Männerna utmärker sig med 42% på distraktor D *överdriva*. En ansenligt hög svarsfrekvens blev utfallet på distraktor D med totalt 38% medan rätt svar A *ta bort* och distraktor E *ta över* fick vardera 23%. Ett högt R-bis och högt antal träffar i tidningskorpuser.

Ordet *förta*¹¹ med förledet *för-* kommer från tyskans *vor-* eller *ver-* liksom *-ta* är slutled från fornsvenskans *taka, tagha*. De semantiska ledtrådarna är få att gå på för provdeltagaren. Några synonymer är *beröva, frånta, kväva, dämpa, stilla*. Ordet är polysemt, det vill säga här finns två skilda betydelser: 'ta bort', 'minska' respektive 'överanstränga sig', 'förta sig'. Varför *överdriva* fick så många röster kan ha att göra med likheten med ordets andra betydelse, 'överanstränga sig'.

¹¹ *Förta* finns inte som uppslagsord SAOB utan står under uppslagsordet *taga*.

TABELL 14. Uppgift 37: *Påbjuda* (v)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Anbefalla 26% (A)	24%	28%	22%	60%
Fylla på 5% (B)	5%	5%		
Ge ett bud 11% (C)	12%	9%		
Möjliggöra 29% (D)	30%	28%	30%	17%
Välkomna 29% (E)	28%	30%	30%	15%

R-bis: 53

GP 2009: 1 träff, 2010: 0 träff

Litteraturbanken: 7 träffar

Tidningskorporar: 364 träffar

Åldersgruppen över 40 år angav med stor övervikt rätt synonym A *anbefalla*. I övrigt får rätt svar färre procent än både D *möjliggöra* och E *välkomna*. Det blev relativt få träffar i Litteraturbanken och bara en enda träff i GP medan en sökning bland tidningskorporar gav högt antal träffar.

Ordet kommer av yngre fornsvenskans *pa-* och *-biudha*, det senare finns också från tyskans *bieten* med grundbetydelse 'meddela' respektive 'befalla'. Några synonymer är *utfärda påbud*, *föreskriva*, *befalla*, *ge order*, *utlysa*, *utskriva*. Finns också med betydelsen 'göra ett försök (med något)' samt i skrifter, t.ex äldre kungörelser om något, som en befallning, ett åliggande. Att så få som 11% gissade C *ge ett bud* förtjänar viss uppmärksamhet då det alternativet har både vissa semantiska och morfologiska likheter med rätt svar. De semantiska likheterna består i att båda orden innebär en verbal (eller skriftlig) aktivitet där *påbjuda* är en befallning medan *ge ett bud* är ett erbjudande. I båda fallen handlar det om ett 'bud'.

TABELL 15. Uppgift 38: *Indignerad* (adj)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Upprörd 26% (A)	27%	26%	24%	59%
Häpen 24% (B)	23%	25%		
Oskyldig 8% (C)	8%	8%		
Högfärdig 14% (D)	13%	15%		
Inåtvänd 26% (E)	27%	25%	26%	18%

R-bis: 45

GP 2009: 3 träffar, 2010: 7 träffar

Litteraturbanken: 28 träffar

Tidningskorpuser: 367 träffar

Anmärkningsvärt många, 27%, valde distraktor E *inåtvänd* och runt en fjärdedel, 24%, av provdeltagarna förmodade att B *häpen* var en riktig synonym. Ställningen i procent var lika mellan könen medan gruppen över 40 år valde rätt alternativ i mycket högre grad än de yngre. Det blev ett högt antal träffar överlag.

Ordet finns i franskans *indigné*, 'förarga'. Bildat från *-digne* från latinets *dignus*, 'värdig'. Synonymerna är *moraliskt upprörd*, *harmsen*, *förtörnad*, *uppbragt*, *förtrytsam*. Hur kunde rätt svar få delad plats med E *inåtvänd* (26%)? Möjligtvis har förledet *-in* förlett provdeltagaren både morfologiskt och fonologiskt. Eller handlar det mer om hur en moraliskt indignerad person agerar, uppträder, d.v.s hur en indignerad persons attityd kan uppfattas? En indignerad person ger eventuellt ett mer återhållsamt intryck än den rent upprörda.

TABELL 16. Uppgift 33: *Synas* (v)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Förefalla 27% (E)	26%	28%	22%	60%
Föreställa 23% (A)	22%	23%		
Förevisa 26% (B)	27%	26%	27%	21%
Förespråka 14% (C)	15%	12%		
Förebåda 10% (D)	10%	10%		

R-bis:61

GP 2009:316 träffar, 2010: 323 träffar

Litteraturbanken: 1 130 träffar

Tidningskorporusar: 9.249 träffar

Det rätta svarsalternativet fick 27% tätt följt av distraktor B *förevisa*. Påfallande många gav oriktiga svar. I gruppen äldre blev procenten på rätt svar mycket hög, 60%. Eftersom *synas* är polysemt inbegriper sökningen på frekvenser båda betydelserna, vilket resulterar i såpass många träffar på samtliga sökningar. Uppgiften har hög R-bis trots det uppenbart problematiska med ordets polysemi. Förklaringen kan ligga i att ingen av distraktorerna är helt synonymt med den andra betydelsen av *synas*, 'vara synlig'.

Ordet kommer från fornsvenskans *syn*, *synas*. Synonymer är *tyckas*, *verka*, *tyda på*, *tendera till*, *te sig*.

8. De lättaste orden år 1996-2010

I det här kapitlet läggs ett jämförande perspektiv an, där fyra av de lättaste orden på Högskoleprovet presenteras. Det var en överväldigande majoritet provdeltagare som gav dessa ord korrekta synonymer.

8.1 Lättast år 1996

TABELL 17. Uppgift 16: *vulgär* (adj)

Svar i procent	Kvinnor	män	Under 20	Över 40
Grov 96% (C)	96%	96%	95%	98%
Retlig 2% (A)	3%	2%	3%	1%
Inåtvänd 0% (B)	0%	0%		
Sträng 1% (D)	1%	1%		
Listig 0% (E)	1%	0%		

R-bis: 47

GP 1994: 71 träffar, 2001: 41 träffar

Litteraturbanken: 94 träffar

Tidningskorpusar: 648 träffar

Närmare hundra procent valde rätt svarsalternativ medan ingen valde distraktor B *inåtvänd*. Antalet träffar i GP är inte ansevärt högt men heller inte i underkant. Däremot är antalet träffar i tidningskorpusarna mycket högt i jämförelse.

Vulgär kommer av latinets *vulgaris* 'vardaglig', 'vanlig' till 'folk'. Franskans *vulgaire* har samma betydelse som svenskans *vulgär* d.v.s 'grov' (Wessén 2000). Det har alltså skett en ordentlig betydelseförskjutning över åren från latin till svenska (och franska). Andra synonymer är *simpel*, *ohyfsad*. Hela 96% svarade alltså rätt, det vill säga *grov* vilket är rätt anmärkningsvärt då synonymer till *grov* i sin tur är *stor*, *stark*, *klumpig*.

8.2. Lättast år 2000

TABELL 18. Uppgift 2: *substitut* (s)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Ersättning 81% (E)	80%	82%	75%	85%
Minskning 3% (A)	3%	2%		
Undantag 6% (B)	6%	6%		
Tillägg 8% (C)	8%	8%	10%	7%
Underhåll 2% (D)	2%	2%		

R-bis: 62

GP 2001: 19 träffar, 2002: 17 träffar

Litteraturbanken: 10 träffar

Tidningskorporusar: 201 träffar

Jämfört med föregående uppgift har många fler av provdeltagarna sett andra goda svarsalternativ än rätt svar. Här får distraktor C *tillägg* andraplatsen med 8%. Antalet träffar är mycket lägre än i föregående uppgift. Mycket hög R-bis.

Substitut kommer av latinets *substitutus*. Någon annan synonym än *ersättning* finns inte vilket kan förklara varför så många valde rätt svar trots att ordet, enligt min språkkänsla borde vara något svårare att förstå än vad som visar sig här.

8.3 Lättast år 2005

TABELL 19. Uppgift 3. *panorama* (s)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Vidsträckt utsikt 79% (D)	77%	82%	71%	96%
Vindskyddad uteplats 3% (A)	3%	3%		
Komplett färgskala 9% (B)	10%	8%	13%	1%
Liten tavla 3% (C)	3%	3%		
Optiskt instrument 5% (E)	6%	4%		

R-bis: 59

GP 2004: 37 träffar, 2005: 31 träffar

Litteraturbanken: 69 träffar

Tidningskorpuser: 701

Närmare hundra procent av de över 40 år angav rätt svar medan i sammanhanget så många som 13% av de yngre antog att *panorama* är detsamma som B *komplett färgskala*, vilket kan möjligen kan förklaras av ordets andra synonym *rundmålning*. Det blev förhållandevis högt antal träffar och mycket hög R-bis.

Panorama kommer från grekiskans *pan*, 'allt' och *horama*, 'utsikt'.

8.4 Lättast år 2010

TABELL 20. Uppgift 1. *fabel* (s)

Svar i procent	kvinnor	män	Under 20	Över 40
Moraliserande saga 79% (C)	78%	80%	78%	89%
Intetsägande fras 6% (A)	6%	5%		
Högtidligt tal 4% (B)	4%	3%		
Dagdröm 5% (D)	4%	5%		
Falsk anklagelse 7%	7%	6%	8%	2%

R-bis: 54

GP 2009: 9 träffar, 2010: 14 träffar

Litteraturbanken: 267 träffar

Tidningskorpuser: 367 träffar

Fördelningen av procenten är här relativt jämn utöver rätt svar C *moraliserande saga* som fick 79%. Ordet fick relativt högt antal träffar överlag och R-bis var hög även i denna uppgift.

Fabel av latin: *fabula*, 'tal', 'prat'. Andra synonymer är *djursaga*, *sedelärande berättelse*, *hopdiktad historia* och *huvudhandling i dikt, osant prat*.

9. Analys av resultat

Några av de förhoppningsvis mest relevanta frågorna som rör provets konstruktion berörs senare i det här kapitlet. Först görs en summering av gemensamma faktorer i förhållanden mellan frågeord, distraktor, synonym där också ordfrekvens räknas in. Faktorerna kön och ålder får också en egen rubrik.

9.1 Gemensamt för frågeorden

Flera av frågeorden i de svåraste ORD-uppgifterna från åren 1996 respektive 2000 äger vid en första påsyn en ålderdomlig karaktär (inget av orden återfanns dock i Söderwall och Schlyters ordböcker över medeltidsspråk i Språkbankens konkordans). De är lågfrekventa där *damejeanne* ligger i botten med 0 träffar följt av *avmätt* med 26 träffar i Litteraturbanken. De flesta av de svåraste orden fick vid något av de undersökta årtalen i GPs konkordans 0 träff. Frågeorden från åren 2005 respektive 2010 är överlag mer frekventa. Lägsta notering på Litteraturbanken ligger på 7 (*påbjuda*). Flest antal träffar fick *synas* med 1 130 träffar men ordet är polysemt liksom *avmätt* och *förta*. Andra förhållandevis mer högfrekventa ord är *oegentligheter* samt *honorar*. Den överlag låga frekvensen ska jämföras med de lättaste orden som alla hade långt fler träffar.

Flera av orden är vaga. Inget av dem är ett rent fackord men vissa, *honorar* och *analogi* kan möjligen betraktas som gränsord och beroende av ämne. Det förra är branschanknutet och det senare oftast förekommande i akademiska sammanhang. Av samtliga så kallade svåra frågeord 1996-2010 har 10 en germansk och/eller fornsvensk bakgrund och övriga 6 greko-latinsk bakgrund. I den meningen är en majoritet av de sexton frågeorden knappast att betrakta som främmande ord. Däremot är alla de fyra lättaste orden främmande i den meningen att de har en greko-latinsk härstamning. Alla utom tre av de svåraste är långa ord, dvs. har sju eller fler bokstäver. De flesta är också tvåmorfemiga respektive avledda, med några få undantag.

Frågeorden tillhör ordklasserna verb (7), substantiv (6), adjektiv (3). I tabellen nedan ges en bild över svårighetsgrad, rangordnat med det svåraste ordet överst. Härkomsten delas upp i germansk/fornsvensk (F= Forn) samt greko-latinsk (L= Latin).

TABELL 21. *Inbördes grad av svårighet*

ord efter svårighetsgrad	rätt svar i procent	ordklass	härkomst	R-bis	tidnings korpus	längd
avmätt	15%	adjektiv	F	36	257	6
honorar	20%	substantiv	L	69	68	7
förta	23%	verb	F	48	608	5
analogi	26%	substantiv	L	31	127	7
påbjuda		verb	F	53	364	7
indignerad		adj	L	45	367	10
synas	27%	verb	F	61	9.249	5
med förlov sagt	29%	adverb	F	45	30	13
oegentligheter	30%	substantiv	F	54	1.306	14
framhärda	33%	verb	F	69	382	9
grassera		verb	L	44	184	8
det glunkas		verb	F	47	35	10
undersätsig	35%	adjektiv	F	50	11	11
damejeanne		substantiv	L	43	9	1
fraternisera	39%	verb	L	56	24	12
sätta hämsko på	45%	verb	F	50	120	13

Det går inte att se något tydligt mönster när det gäller uppgiftens utformning avseende R-bis då värdet fluktuerar mellan dryga 30 och runt 60. Undantag utgörs av de två lägre värdena 36 och 31, vilka återfinns bland de fyra allra svåraste uppgifterna. Borträknat de polysema ord som toppar frekvensen i tidningskorpusarna blir resultatet ändå inte entydigt. En hög placering i den inbördes ordningen av svårighetsgrad motsvaras med andra ord inte av låg frekvens. De lägsta noteringarna *undersätsig* (11) och *damejeanne* (9) samt *fraternisera* (24) ligger långt ner i tabellen. Med ett större material hade man säkert kunna fastställa frekvensens betydelse med mer entydiga resultat. Samma gäller för ordklasserna som fördelar sig rätt jämnt över tabellen. Men med tanke på att substantiv är den största ordklassen i svenska språket är det förhållandevis många verb. Ett ords längd är inte heller avgörande för att komma högt upp i tabellen medan antal morfem ger ett något tydligare mönster. Tvåmorfemiga ord ligger högst upp i

tabellen medan de tremorfemiga orden och flerordslexemen kommer något längre ner.

9.2 Gemensamt för distraktorerna

Distraktorerna är konsekvent lika varandra till formen utom i uppgift 37, *påbjuda* (Tabell 14) där B *fylla på* samt C *ge ett bud* skiljer sig från de övriga *anbefalla*, *möjliggöra*, *välkomna*. Samtliga distraktorer har inbördes samma ordklass. Det existerar dock bara ett fall (Tabell 16) av fullt morfologiska och ortografiska likheter mellan distraktorerna. Detta bortsett från vissa förled och prepositioner, som i fallet med distraktorerna till *med förlov sagt* i Tabell 5 där alla distraktorer börjar med samma preposition, *med*.

9.3 Relationen frågeord – synonym – distraktor

De flesta svarsalternativen är lika varandra och liknar frågeordet avseende form, ordklass och morfologi. De utmanar med andra ord provdeltagaren som i *förefalla – föreställa*. Vidare äger samtliga distraktorer inom en och samma uppgift samma negativa eller positiva laddning eller valör som dess frågeord. Ingen av uppgifterna tillhandahöll antonymer bland distraktorerna. Tre fall av semantiska likheter återfinns bland svarsalternativen i uppgifterna 23 *avmätt* (1996), 29 *fraternisera* (1996) samt 33 *synas* (2010). Vad gäller *avmätt* står *slö* respektive *stel* visserligen i motsatsförhållande till varandra vid ett första påseende men de visade de sig inte helt självklart att skilja dem åt vid en utökad semantisk undersökning. Inte lika uppenbart är fallet med uppgift 11 *det glunkas* då synonymen *det sägs* och distraktorn *det smusslas* ligger förhållandevis långt ifrån varandra i betydelse men tillräckligt nära för att trots allt uppmärksammas. Förhållandet mellan synonymen till *fraternisera*: *umgås kamratligt* och distraktorn *skapa splittring* visade sig också vara också intressant eftersom många använder *fraternisera* i en kontext där krig och konflikter berörs. Särskilt anmärkningsvärt är förstås om distraktorn ligger närmare frågeordet i betydelse än synonymen som eventuellt kan vara fallet med *avmätt* ifall det stämmer att ordet fått en utvidgad betydelse till att omfatta både *stel* och *slö* men där *slö* är den synonym som en majoritet skulle föredra. Tydligt är dock att *avmätt* liksom *synas* skiljer sig från de föregående i att komplikationen framförallt rör frågeordens polysemi versus de distraktorer som erbjuds. Visserligen återfinns inte någon distraktor bland alternativen som motsvarar en

exakt synonym till *synas* i betydelsen *ses* varför provdeltagaren s.a.s kan bli tvingad att välja ett icke fullgott alternativ, *förevisa*.

Trots att samtliga hade acceptabel R-bis så verkar alltså fem av uppgifterna problematiska avseende frågeordets betydelse: uppgifterna 11 *det glunkas* (ev. betydelseförskjutning), 20 *fraternisera* (paradigmatiskt dubbel betydelse), 23 *avmätt* (utvidgad betydelse samt polysemi) år 1996 samt uppgift 33 *synas* (polysemi) och uppgift 39 *förta* (polysemi) år 2010.

9.4 Faktorerna kön och ålder

Av samtliga provdeltagare på de 40 ORD-uppgifterna år 1996 hade 208 alla rätt. 79 av dem var män och 129 av dem var kvinnor. Även år 2000 hade gruppen kvinnor flest rätt på hela ORD-delen medan det omvända förhållandet råder åren 2005 och 2010.

I en av uppgifterna fick män och kvinnor samma procent och i två av uppgifterna skiljde sig grupperna åt med 1 procent. År 1996 är skillnaden i svarsfrekvens till kvinnornas fördel i uppgift 11, *det glunkas* med 7 procentenheters övervikt, liksom männens rätta svar också övervägde med 7 procentenheters övervikt i uppgift 34, *oegentligheter* 2005. Totalt sett hade fler män än kvinnor rätt, om än med liten marginal. Därmed motsvarar inte uppsatsens 16 uppgifter liknande ordtesters utfall avseende skillnader mellan kön till kvinnornas fördel. I samtliga fall låg svarsfrekvensen för det rätta svaret långt högre bland gruppen 40 år och över jämfört med den yngre åldersgruppen, vilket även är representativt för ORD-provet i sin helhet.

9.5 Teknikaliteter, ordning och slump

För ordningens skull bör just ordningen beaktas, det vill säga i vilken ordning svarsalternativen presenterats i varje uppgift. Kan distraktorns och synonymens placering ha någon inverkan på provdeltagarens val? För att kunna utesluta sådana ofrivilliga eller medvetna strategier listas de svar som fått högst svarsfrekvens i tabell 22 nedan. Svarsalternativen föregås ju alltid av en bokstavsbezeichnung där A ligger högt upp i varje uppgift och E som ligger längst ner. Både rätt svar (Syn) och fel svar (Dis) förekommer alltså i tabellen. När svarsprocenten varit lika mellan rätt och fel svar och då svarsprocenten varit högre på rätt svar så står det rätta svarets bokstavsbezeichnung i tabellraden under distraktornas bokstavsbezeichnungar.

TABELL 22. Svar med högst procent ordnad efter placering i respektive uppgift

Syn	E	A	C	C	E	C	A	C	B	C	A	A	A	A	A	E
Dis med högst %	A	E	A	B	C	E	C	D	A	B	C	D	D	D	E	B
Syn med lika el högre %		A	C	C			A	C			A			E	A	E

Syn= Rätt svarsalternativ/synonymen.

Dis=Fel svarsalternativ/distraktorn.

En övervägande del av de rätta svaren ligger placerade högst upp, det vill säga sju stycken A. Lika många A återfanns bland provdeltagarnas högsta svarsprocent. Inräknat distraktorer som låg överst på plats A är det alltså 10 av 16 uppgifter där första alternativet varit det mest attraktiva. Inga synonymer låg placerade på plats D och bara en enda på plats B. Det har alltså här visat sig att placeringen kan ha en avgörande betydelse. Provdeltagarna väljer alltså ofta det svarsalternativ som ligger högst upp. Trots att synonymen många gånger låg högst upp i dessa 16 uppgifter blev det en så hög andel fel svar.

9.6 Sammanfattning av analysen

Frågeorden är överlag ålderdomliga till sin karaktär. Orden har relativt sett en låg frekvens i press och litteratur. Två av dem är idiom och fem av dem är förmodat problematiska avseende polysemi och ev. betydelseutvidgning. Många ord är långa och de flesta är tvåmorfemiga. En övervägande del av orden är avledda, utan att räkna på enbart lexikaliska morfem. Flertalet tillhör vidare ordklassen verb och har en fornnordisk/germansk bakgrund. Resterande har en greko-latinsk härkomst. En mindre skillnad mellan gruppen kvinnor och gruppen män kan registreras till männens fördel. Det råder däremot en mycket stor skillnad mellan åldersgrupperna till de äldres fördel. Rätt svarsalternativ ligger oftast placerat högst upp, på plats A, i uppgiften. Alla, utom två uppgifter hade en förhållandevis hög R-bis.

10. Diskussion

10.1 Gamla och nya ord

En större del av de svåra orden måste betraktas som ålderdomliga i den meningen att de är lågfrekventa och samtidigt inga rena fackord. (Det bör påpekas att även så kallade lätta ord också kan vara lågfrekventa). Det råder en viss (men ingen absolut) korrelation mellan låg frekvens¹² och hög ålder för ett ord och som tidigare nämnts är gränsen mellan vardagliga ord och rena facktermer flytande. Så för att kunna peka ut orden som ålderdomliga har jag konsulterat den egna språkkänslan. Ord som t.ex. *hämsko* är uppenbarligen begripliga för en majoritet ur gruppen äldre provdeltagare, trots att ordet knappt förekommer i vardagligt språkbruk, press eller nyare litteratur. Därför går det knappast att betrakta ett sådant ord som utdöende eller utdött men väl ålderdomligt. Ord försvinner kontinuerligt ur svenskan men när, kan man fråga sig, räknas det som dött? Det är inte bara Språkrådet som framhåller att vi alla har ett ansvar att använda de ord svenskan redan har för att förhindra en fattigare svenska (www.sprakradet.se/195).

I högskoleprovet som helhet strävar provkonstruktörerna efter att få högskolans olika sektorer, t.ex. samhälle, utbildning, ekonomi och vård, representerade. I ORD-delen är detta en svårare uppgift då de flesta orden inte tillhör någon specifik kategori utan kan användas i samtliga sektorer. Ord med ålderdomlig prägel kan alltså vara flitigt förekommande inom vissa discipliner och akademiska ämnen utan att för den skull brukas av gemene man. Så istället för att kalla de aktuella orden 'ålderdomliga' kanske det skulle passa bättre att påstå att de har en 'ålderdomlig prägel'.

10.2 Kvinnor och män, gammal och ung

Fler män än kvinnor svarade rätt på de svåraste orden. All statistik visar på att män har lättare för den kvantitativa delen av högskoleprovet medan kvinnor presterar bättre på läs- och ordförståelseproven. Det är genomgående så att gruppen flickor presterar högre i svenskämnet under grundskolans samtliga årskurser och under gymnasietiden (www.skolverket.se/statistik,20121018) medan pojkar har genomgående lättare för engelsk läsförståelse. Professor emeritus i engelska, Solve Ohlander som har arbetat med utformningen av den

¹² Det råder heller ingen total korrelans mellan frekvens och förståelighet, Cassirer (1977:62).

engelska läsförståelsedelen i högskoleprovet, ENG, påpekar att en mycket större del kvinnor går rakt in i högre studier på sina gymnasiebetyg, det vill säga att den större delen kvinnor aldrig ens gör högskoleprovet. Det är med andra ord frågan om icke komparabla grupper.

Själva motivationen är avgörande när det gäller inläring och kunskap. Det är viktigt att komma ihåg att provdeltagarnas insatser på Högskoleprovets ORD-del speglar den ordförståelse en yngre och studiemotiverad del av befolkningen har. Men män och kvinnors skilda studieambitioner visar sig i resultaten. T.ex kan en person som tänker sig studier på Chalmers Tekniska Högskola vara mer koncentrerad på de kvantitativa uppgifterna medan en annan som strävar efter en utbildning inom humaniora (Josephson 1982:33) kan finna ordförståelsedelen extra intressant och kommer därför att prestera därefter.

En hög ålder ger ökad ordförståelse eftersom en fyrtio- eller femtioåring som regel både läst och skrivit mer än en artonåring. Det antal lexikoenheter man hunnit samla på sig i långtidsminnet avspeglar sig i ordförståelsetester. Vissa av de svåraste orden har också åldrats precis som den äldre åldersgruppen varför dessa ord är lättare för dem än för de yngre. Det betyder inte att de yngre har en sämre vokabulär, bara att de har ett delvis annat ordförråd. Eftersom underlaget inte tillåtit någon undersökning med parametrar som social bakgrund, etnisk bakgrund eller föräldrars utbildning lämnas dock en hel del frågor utan svar.

10.3 Den lexikala barriären

Den lexikala barriären utgör alltså den gräns mellan receptivt och produktivt ordförråd som kan hindra engelsktalande personer att förstå ord med greko-latinsk härkomst. Den teorin skulle lika gärna kunna omfatta de med svenska som modersmål. I så fall skulle det understödjas av Malmström & Frick (1983) vilka menar att det är svårare att begripa ord med latinsk bakgrund. Vad jag kunnat se har det antagandet inte motbevisats av andra mer omfattande undersökningar än förevarande. Nu är underlaget här något för knappt för att dra några drastiska slutsatser men uppsatsens resultat pekar i riktning mot att det inte stämmer. Dels är de fyra lättaste orden av greko-latinsk härstamning och dels är merparten av de svåraste orden av germansk och/eller fornnordisk härstamning. Vad betyder det i så fall att många svenskar har problem att begripa sina egna språkliga rötter? Har

svenskar kanske till och med fått en sämre förståelse med tiden? Eller gäller det hela bara särskilda svårigheter för ord som inte har någon likhet med andra vanligare ord samt med ord som har ett rikt och preciserat innehåll (Malmström & Frick 1983:162,163)? Många av orden har inte bara ett preciserat innehåll utan också ett begränsat användningsområde, som i fallet *damejeanne*, som (om man ska vara petig) inte är exakt samma sak som *stor glasflaska*.

En persons ordförråd kanske är, om man följer resonemanget fullt ut, mer begränsat av bekvämlighet snarare än samma persons problem att förstå ord från ett annat språkssystem. Bekvämlighet enligt lagen om minsta möjliga motstånd och lagen om entropi. Det är mänskligt att välja den kortare vägen till affären istället för att ta en omväg på tre kilometer, såvida det inte innebär någon extra fördel. Ett begränsat ordförråd hör ofta ihop med en lägre bildningsnivå eller annat modersmål men är det så att en lexikal barriär existerar så finns den hos alla, dvs. ingen kan kunna allt. Däremot är i så fall frågan om denna barriär skulle kunna gälla annat än problem att överbrygga olika språkssystem. Enligt den här undersökningen har vi svenskar i alla fall inte något tydligt problematiskt förhållande till de greko-latinska ordstammarna.

11. Sammanfattning av resultaten

Varför svåra ord är så svåra har enligt den här uppsatsen att göra med i huvudsak sex faktorer. Först måste man utesluta en del eventuella hinder i omständigheterna så som möjliga problem med själva konstruktionen av uppgifterna. Bortsett de ord som är problematiska avseende polysemi är det två uppgifter med frågeord (det polysemiska *avmätt* med en eventuell betydelseförskjutning från 'stel' till 'slö' samt *fraternisera* med underförstådd betydelse av 'att splittra en gemenskap') med tillhörande distraktorer som eventuellt skulle kunna vara föremål för sådan kritik. Så långt resultatet är representativt går det alltså att dra några slutsatser som är tydligare än andra mer marginella företeelser och utslag. Ett typiskt svårt ord är här:

- Av fornnordiskt/germanskt ursprung
- Ålderdomligt präglat
- Långt
- Lågfrekvent
- Avlett, tvåmorfemigt
- Verb

Hög ålder hos provdeltagaren korrelerar med god ordförståelse vilket motsvarar alla tidigare undersökningsresultat på området, så också ordlängdens betydelse. I den mån det är möjligt att jämföra skillnader mellan könen motsvarar inte männens högre svarsprocent på rätt svar resultat från andra tidigare undersökningar. Förmodligen har det att göra med urvalet av provdeltagare till högskoleprovet. Kvinnor går i allmänhet direkt in till högre utbildning på högre grundskolebetyg.

Uppsatsens analys understödjer alltså tidigare forskning på flera punkter utom när det gäller ordens etymologi. Cassirer och Dahlstedt förmodade att inhemska ord kunde vara lika svåra som de främmande. Men våra inhemska ord, de med fornnordisk och/eller germansk härstamning, de kan till och med vara de allra svåraste. Ja, *avmätt* är svårare än *damejeanne*.

Referenser

- Allén, Sture 1972. *Tiotusen i topp: ordfrekvenser i tidningstext*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Allén, Sture 1970. *Nusvensk frekvensordbok*. Stockholm: Svenska Akademin.
- Bonniers ordbok* 2010. Redigerad av: Sjögren, Peter A, Györki, Irene & Malmström, Sten. Stockholm: Bonnier Fakta.
- Bonniers synonymordbok*. Walter, Göran 2009 (4 uppl). Stockholm: Bonnier Fakta.
- Cassirer, Peter 1977. *Svenskar och deras ordbildningsteorier: studier över ordförståelse. Rapport från projektet Svenskarna och deras ord*. (Nordistica Gothoburgensia 10) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Collinder, Björn 1974. *Svensk språklära*. Lund: CWK Gleerups förlag.
- Corson, D 1985. *The lexical Bar*. Oxford: Pergamon Press.
- Dahlstedt, Karl-Hampus, Bergman, Gösta & Ståhle, Carl Ivar 1962. *Främmande ord i nusvenskan*. Stockholm
- Edling, Agnes 2004. *Språkvård*, tidskrift (3) utgiven av svenska språknämnden. Stockholm.
- Fransk-svensk ordbok*. Vising, Johan 1947. Stockholm: Bonniers.
- Gellerstam, Martin, Allén, Sture & Malmström, Sven-Göran 1989. *Orden speglar samhället*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Gunnarsson, Britt-Lousie & Björn Skolander 1991. *Fackspråkets framväxt*. Uppsala: Inst för Nordiska språk, Uppsala universitet.
- Hallström, Anna & Urban Östberg 1999. *Svår svenska, idiom och slang i urval*. Lund: Studentlitteratur
- Hebbe, Agneta 1999. *Bygg upp ert ordförråd. Med roliga övningar och enkla tester*. Falun: Bokförlaget Natur och kultur.

- Hellquist, Elof 1980 [1922]. *Svensk etymologisk ordbok*. Lund: Gleerups förlag.
- Holm, Pelle 1978. *Bevingade ord och andra talesätt*, Sthlm: Bonniers grafiska industrier.
- Holmegaard, Margareta 1999. *Språkmedvetenhet och ordinläring. Lärare och inlärare reflekterar kring en betydelsefältsövning i svenska som andraspråk*. Göteborgs universitet: Institutet för svenska som andraspråk. Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Johannisson, Ture & Ljunggren, K.G 1999. *Svensk handordbok, konstruktioner och fraseologi*. Stockholm: Norstedts ordbok.
- Josephson, Olle 1982. *Svåra ord. En undersökning av 153 ord från ekonomiska, sociala och politiska sammanhang*. Ak. avhandl. Meddelanden från institutionen för nordiska språk (MINS), Stockholms universitet.
- Lindberg, Inger & Johansson-Kokkinakis, Sofie (red) m.fl. 2007. *OrdiL, en korpusbaserad kartläggning av ordförrådet i läromedel för grundskolans senare år*. s 1-60. ROSA 8. Göteborgs Universitet: Institutionen för svenska språket och författarna.
- Malmgren, Sven-Göran 1990. *Adjektivistiska funktioner i svenskan*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensia.
- Malmgren, Sven-Göran 1994. *Svensk lexikologi: ord, ordbildning, ordböcker och orddatabaser*. Lund: Studentlitteratur.
- Malmström, Sten, Frick, Nils & Olle Josephson 1983 [1976]. *Språkklyftan. Hur 700 ord förstås och missförstås*. Boktryckeri AB. Stockholm: Tiden.
- Meara, Paul 1990. *A note on passive vocabulary*. Second language research 6:150-154. Swansea University, Wales
- Molde, Bertil 1992. *Svenska idag. Svar på språkfrågor*. Finland: Prisma.
- Nation, Paul 2001. *Learning vocabulary in another language*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Norrby, Catrin & Lena Rogström 1998. *Förvånande förändring – en kritisk textanalys*, sid 252-263. Cassirer, Peter mfl 1998. *Form, innehåll, effekt*. Göteborg: Novum grafiska AB.
- NSO = *Nusvensk frekvensordbok*. Allén, Sture, Berg, Sture, Järborg, Jerker & Jonas Löfström. Rabén & Sjögren 1980. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- NYORD1 = *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal*. Utarbetad av Svenska språknämnden 1986. Stockholm.
- Palmér, Johan & Herbert Friedländer 1992 [1984]. *Ord för ord, svenska synonymer och uttryck*. Stockholm: PA Norstedt & söners förlag.
- Pettersson, Per A 1978. *Sjukvårdsspråk*. Skrifter utgivna av Språknämnden 63. Stockholm: Esselte Studium.
- Regnell, Hans 1971. *Semantik, filosofiska och språkvetenskapliga grundfrågor inom betydelseläran*. Stockholm: Läromedelsförlaget.
- SAG = Telemann, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson mfl. 1999. *Svenska akademins grammatik 3, fraser*. Stockholm.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien*. Lund 1897- (jämte tillhörande databas, OSA-databasen).
- SAOL = *Svenska akademins ordlista*. 2006
- Scott, Sandra 2004. *Ordförståelse, med anknytning till högskoleprovets ORD-prov*. En litteraturstudie. Institutionen för beteendevetenskapliga mätningar, BVM: Umeå Universitet.
- Steinberg, Danny & Hiroshi Nagata, David Aline 2001. *Psykolinguistics language, Mind and World*. Harlow, England: Pearson education limited.
- Strömberg, Alva 1994. *Synonymordboken*. Stockholm: Strömbergs.
- Wessén, Elias 1988 [1963]. *Våra ord, Etymologisk ordbok*. Stockholm: Esselte studium.
- Wessén, Elias 2002. *Våra ord: kortfattad etymologisk ordbok*. Stockholm: Norstedts ordbok.
- Åberg, Gösta 2007. *Handbok i svenska: skriva och tala, rätt och fel, grammatik, knepigheter*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Elektroniskt material

RÄ = “Romanmaterial äldre”: *Äldre svenska romaner + Strindbergs romaner och dramer*, ca 6 milj ord <spraakbanken.gu.se>

RY = “Romanmaterial yngre”: *Bonniersromaner I och II*, ca 9 milj ord. <spraakbanken.gu.se>

PY = “Pressmaterial yngre”: *Press 97 och 98*, ca 22 milj ord. <spraakbanken.gu.se>

SALDO = <spraakbanken.gu.se/saldo/>

K2000 = Korpus 2000 ca 28 milj ord. <korpus.dsl.dk/korpus2000>

Internet, källor

<<http://glomdaord.wordpress.com/>> 120708

<www.hsv.se> 120901

<www.skolverket.se/statistik> 121018

<josef.cullhed.com/syn/avmatt> 120613

<www.sprakradet.se/195> 120810

<<http://sv.bab.la/lexikon/>>120301

<www.lix.se> 120807

<www.lexikon.se> 120516

<<http://spraakbanken.gu.se/swe/resurs/swesaurus>> 120903